

<https://doi.org/10.15407/sofs2025.03.103>
УДК 001.891: 005.935.3

Т.М. КАРМАДОНОВА, кандидат філософських наук
старший науковий співробітник
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г.М. Доброва НАН України»
бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна
e-mail: takarmadonova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3384-6067>

НАУКА У ВИГНАННІ: СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОЛІ НАУКОВЦЯ У ПЕРІОД КРИЗИ

У статті показано, як вимушена міграція, спричинена повномасштабним вторгненням Росії в Україну, вплинула на кар'єрні шляхи українських дослідників і трансформувала академічну мобільність у феномен вимушеної втрати професійного середовища. На основі напівструктурованих інтерв'ю (проведених у вересні 2023 р.) з дев'ятьма науковцями, змушеними залишити Україну після 2022 р., проаналізовано фактори вибору країни перебування, досвід інтеграції в нові академічні установи, бар'єри на шляху повноцінної професійної реалізації, а також стратегії збереження прагнення до продовження наукової праці й контактів з українськими колегами. Дослідження пропонує новий, міждисциплінарний погляд на проблему: крізь призму соціальної філософії розглядається не лише адаптація, а й екзистенційний вимір вимушеної міграції науковця. Особливу увагу приділено динаміці збереження професійної ідентичності та ролі науки як морального зобов'язання перед суспільством у періоди нестабільності. Цей підхід орієнтований на виявлення глибинних ціннісних зрушень, трансформацій ідентичності, а також на осмислення взаємозв'язку між особистим досвідом і ширшим соціокультурним контекстом. Розглянуто проблему адаптації в умовах нової акаде-

Цитування: Кармадонова Т.М. Наука у вигнанні: соціально-філософський аналіз трансформації ролі науковця у період кризи. *Наука та наукознавство*. 2025. № 3 (129). С. 103—123. <https://doi.org/10.15407/sofs2025.03.103>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

мічної культури, де науковці мають підтримку, але часто відчують розрив між особистісною та професійною ідентичністю. Особливу увагу приділено зумовленим міграцією ризикам, як-то фрагментація української наукової спільноти, втрата інституційної пам'яті, переорієнтація наукових інтересів унаслідок зміни середовища. У філософському контексті зміну місця перебування запропоновано осмислювати як глибоку трансформацію не лише професійного статусу, а й наукової ідентичності; не лише як фізичне переміщення, а як складну етико-соціальну дилему, що кидає виклик традиційному уявленню про науку як безперервне служіння спільному благу. Обґрунтовано необхідність створення механізмів підтримки, що дадуть змогу не лише зберегти науковий потенціал, а й забезпечити умови для можливої реінтеграції науковців у наукове середовище України.

Ключові слова: вимушена міграція, українські науковці, російсько-українська війна, соціальна роль науки, криза ідентичності, наукова діаспора, наука в умовах війни.

Вступ. Російсько-українська повномасштабна війна 2022 року спричинила масовий виїзд українських громадян за кордон, зокрема співробітників наукових і науково-освітніх установ. Цей вимушений рух трансформував не лише особисті долі, а й структуру наукових спільнот. В умовах кризи постає важливе питання: як змінюється соціальна роль науковця у вимушеній міграції й чи можлива його реінтеграція у вітчизняну наукову спільноту після завершення бойових дій? Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення нових викликів, з якими стикаються науковці, що опинились у вимушеній міграції, а також потребою в стратегічному підході до збереження наукового потенціалу країни.

Повномасштабна війна в Україні призвела до глибоких змін у житті громадян, порушуючи повсякденні практики, роз'єднуючи родини та позбавляючи багатьох роботи. У цьому дослідженні автор аналізує досвід українських науковців, які працювали за фахом в Україні на момент вторгнення РФ у лютому 2022 р. і змушені покинути країну в пошуках безпеки для себе та своїх родин.

Унаслідок агресії РФ значна кількість українських учених була змушена залишити постійне місце роботи. Деякі з них вступили до лав армії, інші обрали шлях вимушеної міграції за кордон. Ці процеси стали частиною ширшого явища вимушеної міграції, яке охопило близько шести мільйонів осіб [1]. За даними Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України, станом на квітень 2022 р. Україну залишили від чотирьох до шести тисяч науковців. Останні оцінки вказують, що ця цифра може сягати 22 тисяч, тобто приблизно чверті наукової спільноти країни¹. Така втрата загрожує безперервності розвитку наукової системи України.

¹ The future of science in Ukraine: Actions now will affect post-war recovery. OECD, 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/the-future-of-science-in-ukraine_afbd05df-en.html (дата звернення: 20.05.2025).

Наукове осмислення цієї ситуації є надзвичайно важливим, оскільки йдеться не лише про мобільність кадрів, а про вимушену міграцію, що має серйозні наслідки. Війна призводить до втрати наукового потенціалу, а здобуті за кордоном можливості не завжди повертаються в український науковий простір. Це посилює «витік мізків», з яким Україна зіткнулася ще до початку війни. Наприклад, у 2019 р. в установах НАН України працювало лише 2270 молодих учених — на 15 % менше ніж у 2018 р. Чисельність молодих кандидатів наук скоротилася у 2018—2019 рр. на 5 %, а протягом 2013—2019 і 2013—2018 рр. — на 32 % і 24 % відповідно. Ці дані свідчать про загрозу уповільнення темпів інноваційного розвитку і ослаблення здатності національної наукової системи до відновлення. Тому актуальним є філософський аналіз вимушеної міграції не як індивідуального досвіду, а як соціального явища, що зумовлює потребу в нових механізмах збереження та розвитку науки в умовах невизначеності.

Попередні дослідження, присвячені темі академічної мобільності, переважно стосуються добровільної міграції та «витоку мізків». На тлі вимушеної міграції українських науковців з'явилися нові аналітичні матеріали, зокрема звіти міжнародних організацій (*Science For Ukraine*, *Scholars at Risk*), які містять характеристику соціально-економічних умов українських науковців за кордоном².

Т. Марценюк і Т. Костюченко описують власний досвід перебування в Києві під обстрілами, евакуації та подальшої підтримки з боку міжнародної академічної спільноти за кордоном. Вони підкреслюють значення академічної солідарності, персональних і професійних контактів у процесах евакуації та адаптації, зокрема у Німеччині [2].

М. Ярошевич, Т. Шкода та О. Овчиннікова [3] аналізують досвід українських науковців, змушених виїхати після вторгнення РФ у 2022 р. Вони виділяють дві основні кар'єрні траєкторії: дистанційна робота на українські університети або пошук академічних посад за кордоном. Автори вказують, що традиційне розуміння академічної мобільності як частини кар'єрного зростання не відображає виклики, з якими стикаються вимушені мігранти: невизначеність, гендерні аспекти, сімейні обставини. Вони пропонують проводити довгострокові дослідження кар'єрних траєкторій українських науковців-емігрантів, зокрема молоді.

Н. Цибуляк розглядає проблеми психічного здоров'я українських дослідників, зокрема випадки вигорання та тривожності, які підсилюються внаслідок війни та вимушеного переміщення. Ці обставини, зо-

² Ukrainian Researchers in Europe: Conditions, Challenges, and Support Needs. *Science for Ukraine*, 2023. URL: <https://scienceforukraine.eu/report> (дата звернення: 20.05.2025).

крема еміграція й дистанційна робота, спричиняють ізоляцію та професійну нестабільність, що створює ризик втрати інтелектуального потенціалу країни³. О. Литвинчук і О. Юрківський досліджують економічні аспекти міграційної кризи та стверджують, що прибуття кваліфікованих фахівців може мати позитивний вплив на економіку країн-реципієнтів, оскільки ці спеціалісти здебільшого не потребують додаткових інвестицій у підготовку, швидко інтегруються у ринок праці та сприяють інноваціям [4]. С. Фіалка аналізує наслідки війни для української науки та мотивацію дослідників до публікацій. За її даними, 15,5 % опитаних припинили наукову діяльність унаслідок війни, а половина з них не планує повертатися до неї в майбутньому. Це свідчить про глибоку демотивацію та втрату довіри до наукової системи в умовах війни [5].

Опитування, проведене українськими й польськими вченими у грудні 2022 р., охопило понад 600 українських дослідників, які залишили країну. Близько третини продовжують працювати дистанційно на українські установи. Водночас 30 % висловили занепокоєння стосовно вимог деяких університетів щодо повернення в Україну або звільнення з роботи. Лише 42 % готові повернутися після завершення бойових дій; інші — або не планують, або ще не визначилися [6].

Ю. Сучикова, Н. Цибуляк і Г. Лопатіна встановили взаємозв'язок між місцем проживання дослідника та його науковою активністю. Понад 40 % науковців, які евакуювалися з тимчасово окупованих територій, повідомили про зниження наукової активності, а третина — про повне її припинення [7].

Попри зростання кількості публікацій про вимушену міграцію українських науковців, досі бракує системних досліджень, що поєднують індивідуальні історії з аналізом системних обмежень і можливостей професійної реінтеграції. Дослідження, проведене автором у вересні 2023 р., має на меті заповнити цю прогалину шляхом якісного аналізу історій українських науковців, змушених залишити країну після початку повномасштабної агресії РФ. Дослідження пропонує новий, міждисциплінарний погляд на проблему: крізь призму соціальної філософії розглядається не лише адаптація, а й екзистенційний вимір вимушеної міграції науковця. Особливу увагу приділено динаміці збереження професійної ідентичності та ролі науки як морального зобов'язання перед суспільством у періоди нестабільності.

Мета статті — викласти результати соціально-філософського аналізу змін у соціальному статусі, ролі та самосприйнятті українських нау-

³ Tsybuliak N. Mental health and migration: Wartime challenges for Ukrainian academics. *ZOiS Spotlight*, 12, 2024. URL: <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/mental-health-and-migration-wartime-challenges-for-ukrainian-academics> (дата звернення: 20.05.2025).

ковців-мігрантів, а також обґрунтувати необхідність розроблення політики підтримки науки у кризові періоди.

Методи дослідження та джерельна база. Основним методом дослідження стали напівструктуровані глибинні інтерв'ю з дев'ятьма українськими вченими, що виїхали за кордон після 24 лютого 2022 р. Використано філософсько-аналітичний підхід, компаративний аналіз досвіду науковців, змушених залишити свою країну внаслідок війни, а також джерела міжнародних освітніх і наукових організацій. Такий підхід орієнтований на виявлення глибинних ціннісних зрушень, трансформацій ідентичності, а ще на осмислення взаємозв'язку між особистим досвідом і ширшим соціокультурним контекстом.

У вересні 2023 р. автор провела дев'ять напівструктурованих інтерв'ю з науковцями, які до початку повномасштабної війни працювали в Україні, але були змушені покинути країну внаслідок бойових дій. Інтерв'ю відбулися дистанційно — через відеозв'язок або телефон — з урахуванням географічного розташування респондентів та забезпечення їхньої безпеки. Напівструктурований формат дав змогу підтримати баланс між вільною розповіддю учасника й тематичними акцентами, важливими для соціально-філософського аналізу. Головні запитання стосувалися того, як респонденти осмислюють свій досвід переміщення, які емоційні й етичні виклики переживають, як змінюється їхня професійна ідентичність і яке місце в їхньому житті посідає наука у нових умовах.

Вибірку сформовано за принципом «снігової кулі», починаючи з професійних контактів автора, що забезпечило доступ до мінімально необхідної для інтерв'ю кількості дослідників. Усі інтерв'ю записані на аудіо, транскрибовані, після чого здійснено їх глибокий якісний аналіз. Основним методом аналізу було тематичне кодування з елементами герменевтичного підходу. Цей комбінований метод дав змогу не лише виокремити повторювані мотиви у висловлюваннях, а й інтерпретувати їх у ширшому контексті війни, втрати домівки, вимушеної міграції та наукової діяльності.

Особливу увагу приділено етичним аспектам дослідження: усі учасники дали згоду на участь, їхні імена змінено на псевдоніми, а всі ідентифікаційні дані зашифровано. Пряму мову респондентів використано з дотриманням принципів анонімності, водночас збережено автентичність смислів і виразів.

Соціально-філософський вимір дослідження проявляється в інтерпретації вимушеної міграції не лише як фізичного переміщення, а й як глибокої життєвої дезорієнтації, руйнації звичних смислових структур і водночас спроби їх відновлення через наукову діяльність, нові соціальні взаємозв'язки та особистісну рефлексію. Основними темами, що виринають із особистих історій, є: дестабілізація професійного й осо-

бистого життя, екзистенційна тривога, пошук нових форм наукової реалізації, адаптація до соціокультурного середовища країн перебування та збереження зв'язку з Україною.

Отже, обрана методологія дала змогу не лише зібрати емпіричні дані, а й критично осмислити їх у категоріях соціальної філософії — кризь призму свободи й вимушеності, автентичності, наукової відповідальності й етичної суб'єктності. Дослідження розкриває складний і суперечливий досвід науковців у вимушеній міграції як форму соціального буття в умовах війни й глобальної нестабільності, що надає цінні орієнтири для подальшого аналізу науки як соціального інституту в кризових умовах.

Результати дослідження та їх обговорення. У межах дослідження виокремлено низку ключових тематичних категорій, що відображають унікальний досвід і бачення науковців, котрі опинилися в ситуації вимушеного переміщення з України. Ці теми сформувалися в процесі інтерпретації інтерв'ю з респондентами та становлять результат як емпіричного аналізу, так і соціально-філософської рефлексії над особистісними, професійними та екзистенційними аспектами особистих історій.

Тема «Вибір країни як екзистенційний жест» постає як акт не лише практичного вирішення питань безпеки чи професійної реалізації, а й вияв глибинної потреби у стабільності, передбачуваності та збереженні суб'єктності в умовах екзистенційного розламу. Це рішення часто супроводжувалося етичними коливаннями, саморефлексією і моральною відповідальністю за родину, наукову спільноту й майбутнє.

Категорія «Пошук працевлаштування як виклик суб'єктності: нове середовище і криза наукової реалізації» висвітлює не лише бар'єри на шляху входження у нове академічне середовище, а й процес трансформації професійної ідентичності. Збереження або втрата звичних форм наукової реалізації є маркером структурних викликів та внутрішнього зусилля з переозначення свого місця в суспільстві, що змінилося.

Тема «Співучасть на відстані: етика взаємозв'язку з Батьківщиною» демонструє амбівалентну природу відносин із Батьківщиною: від відчуття втрати і провини до активної дистанційної участі у спільних наукових і громадських ініціативах. Цей зв'язок у соціально-філософській перспективі можна тлумачити як спробу подолати травму вимушеної міграції завдяки солідарності і відповідальності.

Тема «Досвід підтримки у країнах перебування як феномен довіри і справедливості» стала ще одним важливим аспектом, оскільки вона дає уявлення про соціальні механізми, сприятливі (або ні) для інтеграції українських науковців у місцеве академічне середовище, політику гуманітарного прийому та глибокі питання соціальної довіри, справедливості й визнання. Порівняння з українським контекстом виявляє не лише відмінності в умовах, а й зміну критичних орієнтирів самих науковців.

Завершальним елементом аналізу стала тема «Майбутнє науки в дзеркалі кризи: суб'єктність, бачення і відповідальність», яка розкриває не лише прагнення респондентів до відновлення наукової діяльності, а й їхню здатність до стратегічного бачення та критичної оцінки суспільних процесів. У соціально-філософському вимірі це свідчить про збереження критичного потенціалу українських науковців, що уможливорює їхню активну участь у переосмисленні ролі науки в умовах кризи.

Ці теми не були наперед задані, а виникли у процесі відкритої взаємодії з респондентами, що забезпечило цілісне розуміння досвіду вимушеної міграції як феномену, що поєднує індивідуальне й колективне, матеріальне й смислове, екзистенційне й соціальне. Соціально-філософський підхід дав змогу не лишень зафіксувати пережите, а й інтерпретувати його в категоріях гідності, відповідальності, смислу та суб'єктності, що зберігаються попри втрату стабільності й територіальної приналежності.

Тема 1: Вибір країни як екзистенційний жест. Питання вибору країни проживання постало перед науковцями як екзистенційний виклик, де перетинаються прагнення до безпеки, професійної реалізації, культурної близькості та етичної відповідальності. Респонденти підкреслювали, що основним поштовхом до переміщення стала війна, яка також стимулювала розширення міжнародних стипендійних програм. Деякі науковці вже мали попередні домовленості щодо співпраці із закордонними установами, які активізувалися після початку війни. Інші отримали запрошення або опиралися на особисті та академічні зв'язки, що полегшило адаптацію в нових країнах.

Оксана розповіла, що вибір країни не був для неї нагальною проблемою: «Так склалося, що ще у 2021 році ми вели перемовини щодо стажування тут, у Словаччині. Проте повномасштабне вторгнення пришвидшило початок контракту» (Оксана, постдокторант, кандидат фізико-математичних наук, працює в галузі астрономії в одному з європейських науково-дослідних інститутів).

Багато науковців залишаються у прифронтових зонах разом із родинами у зв'язку з неможливістю виїхати — через стан здоров'я, мобілізаційний вік або інші причини. Дехто зізнався, що не розглядав би можливість переїзду під час війни, якби не запрошення від іноземних колег.

«До повномасштабної війни я регулярно була в Німеччині, тож країна була мені знайома. Вирішальними стали наявність академічних зв'язків і запрошення від міжнародних колег. Також я отримала дослідницьку стипендію від європейського інституту, що спеціалізується на східноєвропейських студіях (назву не вказано з міркувань конфіденційності. — *Авт.*), ще приблизно за півтора року до інтерв'ю (вересень

2023 р.). Через пандемію COVID-19 та обмеження для «червоних зон»⁴ я не змогла її реалізувати вчасно. Якби не ця можливість у Німеччині, я, ймовірно, залишилася б у Харкові» (Ганна, кандидат історичних наук, докторант, викладач).

Вибір країни часто визначався наявними професійними можливостями. Олег, дослідник із Харкова, переживав особисту трагедію — важку хворобу матері. Його мета — розвиток лікування раку⁵. Він легально виїхав з України як доглядальник і обрав країну, де міг реалізувати своє наукове прагнення — участь у дослідженнях із лікування раку: «Коли евакуював родину з України, одразу мав дві пропозиції роботи в Німеччині. Обрав ту, яка частково перегукувалася з моєю роботою в Харкові» (Олег, кандидат хімічних наук, старший науковий співробітник).

У деякого вибір країни залежав не від її загальної привабливості, а від наявності запрошень на роботу за фахом. Валентина мала довготривалі академічні зв'язки у Франції. Після початку війни вони стали вирішальними: «Я виїхала через війну, як і мільйони інших. Але також у мене була ще одна причина — стажування у Сорбонні. Як запрошена професорка я беру участь у проєкті на факультеті мистецтв» (Валентина, доктор філософських наук, професор).

Деякі науковці переїхали не за офіційними академічними програмами, а завдяки особистим контактам і наявності тимчасового захисту. Соціальні мережі — друзі чи родичі за кордоном — відіграли ключову роль. Інна довго не наважувалася їхати, але саме підтримка знайомих у Фінляндії вплинула на її вибір: «Я поїхала до Фінляндії, бо там були друзі, які допомогли влаштуватися. Я виїхала не заради науки. Дідусь хворів, ми шукали країну, яка допоможе з житлом і медициною. Знали, що тут допоможуть, тому я не хвилювалася й поїхала» (Інна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник академічного інституту).

У виборі країни респонденти також враховували рівень підтримки, безоплатне житло, допомогу, культурну близькість і особисті інтереси. Віра обрала Іспанію завдяки знайомим та інтересу до культури цієї країни: «Я евакуювалася з дітьми, мамою-пенсіонеркою і сестрою. Обрали Іспанію з кількох причин. Сестра добре володіє іспанською й мала їхати на стажування. Я мала багато знайомих з Іспанії ще зі студентських ро-

⁴ «Червоні зони» — це території, які під час пандемії COVID-19 класифікували як зони з високим рівнем зараження. Україна часто була в «червоному списку», особливо в періоди сплесків захворюваності.

⁵ Під «розвитком лікування раку» мається на увазі покращення, удосконалення або створення нових методів боротьби з раком. Олег прагне зробити внесок у медицину, щоб лікування раку ставало більш ефективним і доступним.

ків. Також мене завжди приваблював іспанський стиль життя» (Віра, постдокторант, кандидат філософських наук).

Дехто обрав країни, де вже мешкали їхні рідні. Для Остапа це був головний критерій. Йому 81 рік, він не підлягав мобілізації, а дружина потребувала медичної допомоги. Донька вже мешкала у Бельгії: «Я виїхав на початку березня 2022 року, бо дружина в лютому травмувалася й була прикута до ліжка. Це змусило нас виїхати. Донька з дітьми вже мешкала у Бельгії, і це вплинуло на наш вибір» (Остап, доктор економічних наук, професор, керівник наукового центру).

Інколи родичі опинялися за кордоном до війни, наприклад, перебуваючи у відпустці. Євген, батько п'ятох дітей, виїхав до Швейцарії на запитання матері: «Станом на 24 лютого 2022 року моя мама перебувала у Швейцарії. Вона не змогла повернутися. Вона переконала мою дружину, що дітям буде безпечніше у Швейцарії. Я не планував їхати й думав, що ми побудемо максимум 2—3 тижні. Католицька церква в місті Хюттвіль надала житло для всієї родини, тож ми залишилися. Тому ми не обирали Швейцарію — ми там опинилися випадково» (Євген, палеонтолог).

Олександра спочатку поїхала до Канади на конференцію, але через загрозливу ситуацію в Україні вирішила не повертатися. Згодом переїхала до Німеччини, оцінивши систему підтримки для українців: соціальна допомога, житло, академічні можливості. Вона також повідомила про повну відсутність підтримки від української наукової установи (де вона працювала) у критичний момент. Її рішення залишитися за кордоном продиктоване передусім міркуваннями безпеки (Олександра, кандидат історичних наук).

Унаслідок вимушеного переміщення опитані науковці оселились у семи різних європейських країнах. Вибір країни був не випадковим, а зумовленим складною взаємодією соціальних, культурних, професійних і прагматичних чинників. Аналіз інтерв'ю дав змогу виокремити ключові чинники впливу на вибір країни:

- наявність родичів або близьких людей у країні перебування, що сприяло адаптації;
- транснаціональні зв'язки, попередній досвід навчання чи співпраці;
- можливості працевлаштування за фахом;
- доступність академічних посад і дослідницьких програм;
- рівень безпеки, політична стабільність і передбачуваність;
- неформальні соціальні мережі підтримки;
- культурна близькість і наявність діаспорних спільнот;
- знання або легкість вивчення мови;
- попередній інтерес до країни, зумовлений поїздками чи навчанням.

Отже, вибір країни відображає не лише прагнення до виживання, а й спробу зберегти цілісність особистості — як науковця, громадянина і людини — в умовах невизначеності.

Тема 2: Пошук працевлаштування як виклик суб'єктності: нове середовище і криза наукової реалізації. Деякі науковці після переїзду не одразу шукали роботу за фахом, оскільки отримували базову фінансову підтримку відповідно до запроваджених у ЄС механізмів тимчасового захисту. Наприклад, Інна розповіла, що перебуваючи у вимушеній відпустці в українському інституті, отримувала соціальну допомогу у Фінляндії, що давало змогу покривати базові потреби в перші місяці адаптації. Хоча рівень допомоги відрізнявся в різних країнах, для багатьох вона стала тимчасовою опорою в період невизначеності. «Знайти роботу тут складно. З одного боку, країна потребує нових працівників, бо молодь масово виїжджає. Але щоб отримати роботу, треба підтвердити освіту. Наші дипломи не завжди визнаються, треба вивчити фінську і підтягнути навички. Наразі я не шукала роботу за фахом у Фінляндії» (Інна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник).

Під час інтерв'ю Інна висловлювала намір змінити професію і розглядала варіант проходження перекваліфікації. Вона відчуває брак інституційної підтримки⁶ і невизначеність у подальшому професійному розвитку, хоч і зберігає спокій, згадуючи роботу в Україні. Досвід втрати дому і вимушеного переїзду вплинув на її світогляд і життєві орієнтири.

Ті ж, хто отримав запрошення на стажування або приєднався до наукових проєктів, часто прагнули продовжити співпрацю з установами, що їх прийняли. Ганна, мешканка прифронтового регіону України, отримала оплачуване стажування в Німеччині без чітко визначеного терміну. Контракт передбачає довготривалу співпрацю. «Я працюю тут, пишу докторську, отримую стипендію від одного з університетів у Німеччині, контракт чинний ще кілька років. Планую залишитися» (Ганна, кандидат історичних наук, докторант, викладач).

Водночас не всі мали можливість продовжити контракти чи завершити розпочаті в Україні дослідницькі проєкти. Олег після закінчення тимчасового контракту в Німеччині залишився без роботи. Зараз він отримує фінансову допомогу від цієї країни і шукає нові наукові можливості, водночас вивчаючи німецьку. «Я мав тимчасовий контракт до січня 2023 року. Пробував знайти можливості для продовження проєкту з Харкова, але поки безрезультатно. Зараз отримую допомогу, активно шукаю роботу і вчумову» (Олег, кандидат хімічних наук, старший науковий співробітник).

Деякі респонденти зазначали, що стипендії чи зарплати покривали всі витрати. Оксана працює в Словацькій академії наук, її доходи дають

⁶ Під «інституційною підтримкою» мається на увазі підтримка з боку установи, де Інна працювала в Україні. Тобто вона відчуває брак підтримки з боку свого колишнього роботодавця та робочого колективу, що створює невизначеність щодо подальшого професійного розвитку.

змогу не лише жити, а й підтримувати українську армію. Це надає їй відчуття цінності й зв'язку з батьківщиною. «Я працюю в Астрономічному інституті Словацької академії наук. Отримую зарплату і грант, яких вистачає на житло і життя» (Оксана, кандидат фізико-математичних наук).

Інші, зокрема літні, дослідники, не шукали роботу через вік. «Мені 81 рік, я навіть не намагався шукати роботу» (Остап, доктор економічних наук, професор).

Декому вдавалося працювати дистанційно на українських роботодавців. Віра зберегла роботу в комерційній компанії, однак втратила зарплату з інституту. Це ускладнило життя за кордоном, особливо з дітьми. «Було шоком, коли перестали платити з інституту. Я продовжила дистанційну роботу, але було важко адаптуватися в новій країні з таким доходом» (Віра, кандидат філософських наук).

Деякі респонденти продовжують відвідувати Україну для виконання досліджень. Євген прагне працевлаштуватися в Європі, однак працює дистанційно і часто буває в Україні. «Отримав пропозицію працювати препаратором викопних решток в Італії і Франції. Але не мав таких зв'язків у Британії, хотів саме туди. У Швейцарії нема відгуку на мої прохання про співпрацю. Зараз працюю дистанційно, регулярно їжджу в Україну» (Євген, палеонтолог).

Дехто вже остаточно вирішив не повертатися до України найближчим часом і активно шукає нові можливості. Олександра — одна з них: «Я вже пройшла одне інтерв'ю, активно шукаю наукову посаду. Колеги з Європи і США допомагають» (Олександра, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник).

Отже, українські науковці у вимушеній міграції мають різні можливості щодо працевлаштування. Дехто знайшов нові робочі місця, інші зіткнулися з труднощами. Їхні історії водночас наповнені надією і болем втрати професійного зв'язку з батьківщиною.

Тема 3: Співучасть на відстані: етика взаємозв'язку з Батьківщиною. Загалом дослідники зазначають помітне зниження рівня співпраці з українськими науковими установами після початку повномасштабної війни. Попри те, що багато хто продовжує виконувати робочі обов'язки дистанційно, у деяких випадках рівень інституційної підтримки значно знизився. Наприклад, Оксана повідомляє, що отримує лише мінімальну заробітну плату за той самий обсяг роботи, який виконувала до переїзду: «Я продовжую співпрацю з Національною академією наук України, працюю дистанційно в Головній астрономічній обсерваторії. Умови співпраці не змінилися, особливо навантаження. Але як закордонний співробітник я отримую мінімальну ставку, хоча обсяг роботи залишився тим самим» (Оксана, кандидат фізико-математичних наук).

Попри те, що дистанційна робота стала звичним явищем під час пандемії COVID-19, в умовах російсько-української війни державні наукові установи були змушені (за рішенням Міністерства) призупинити виплати науковцям, які тимчасово виїхали за кордон і оформились там як біженці чи влаштувалися на роботу. Не всі українські науковці, що перебувають у вимушеній міграції, отримують фінансову підтримку від країн тимчасового перебування. До того ж значна частина науковців, змушених покинути Україну, — це жінки з дітьми. Їхня ситуація є особливо вразливою внаслідок необхідності поєднувати наукову діяльність із турботою про дитину в новому соціальному і мовному середовищі, часто без належної матеріальної та організаційної підтримки. Це ще більше ускладнює збереження їхнього професійного потенціалу, отже, наукового капіталу України загалом.

У деяких випадках скорочення науково-технічного персоналу призвело до змін у навантаженні та підвищення ставок. Ганна зазначає, що продовжує викладати дистанційно в Харківському університеті, де їй навіть запропонували збільшити навантаження з 0,75 до повної ставки: «Я продовжую викладати в Харківському університеті дистанційно. Навіть запропонували збільшити навантаження з 0,75 до повного» (Ганна, кандидат історичних наук, докторант і викладач).

Респонденти, які продовжують працювати з українськими установами, найчастіше висловлюють занепокоєння щодо можливих скорочень. Валентина побоюється втрати роботи в Україні. Її тривожність має психосоматичний та емоційний характер, що проявляється у спогадах про минуле. Вона просить не ставити запитань про плани на майбутнє. «Я читаю лекції онлайн, але моє навантаження зведено до мінімуму (0,25). До того ж щороку проходять скорочення і зменшення зарплат» (Валентина, доктор філософії, професор одного з українських університетів).

Для деяких респондентів війна не лише зруйнувала спокій і змусила залишити батьківщину, а й призвела до втрати роботи та неможливості продовжувати наукову діяльність. Віру спочатку відправили у відпустку за власний рахунок, а згодом контракт було розірвано. «Робочий процес залишався незмінним. Після евакуації за кордон взяла відпустку за свій рахунок, однак продовжувала участь у конференціях і писала статті. Наразі контракт завершився, і я не маю можливості його поновити» (Віра, кандидат філософських наук).

Багато учасників інтерв'ю не бажали висловлювати думку щодо змін у зарплатах та умовах праці. Вони розглядали відпустку за власний рахунок як особисте рішення і не хотіли відкрито ставити під сумнів дії наукових установ України. «Я лише взяв відпустку за власний рахунок, хоча продовжую працювати онлайн. Навантаження зменшилось унаслідок припинення виконання мною обов'язків заступника директора і

завідувача кафедри. Проте я залишаюся керівником наукового центру. Бракує живого контакту» (Остап, доктор економічних наук, професор).

Цікаво, що Олег продовжує співпрацю з інститутом в Україні на волонтерських засадах, хоча відчутна тривога в його розповіді: «Формально я залишаюся старшим науковим співробітником в Україні, але перебуваю у відпустці за свій рахунок через стан війни. Незважаючи на це, продовжую працювати над статтями, рецензіями, публікую результати, отримані до від'їзду. Викладаю курс для аспірантів, керую їхніми дослідженнями. Коли можу — долучаюся до наукових семінарів онлайн» (Олег, кандидат хімічних наук).

Інна після виїзду також взяла відпустку за свій рахунок. Вона підтримує зв'язок з українськими колегами, публікує свої роботи, допомагає кафедрі в онлайн-форматі: «Я взяла відпустку за свій рахунок. Але залишаюся пов'язаною з інститутом» (Інна, кандидат історичних наук).

Олександра хоче зберегти співпрацю з українськими колегами, однак із недовірою ставиться до такої можливості: «Я хотіла би співпрацювати з колегами в Україні, шукати фінансування й інші можливості. Сподіваюся, що моє рішення виїхати не стане на заваді, хоча я не дуже впевнена» (Олександра, кандидат історичних наук).

Отже, половина респондентів продовжує співпрацювати з українськими установами. Умови співпраці змінилися для всіх: оплата праці зменшилась, а навантаження переважно залишилося незмінним. Виявлено, що з дев'яти дослідників двоє вже втратили зв'язок зі своїми науковими установами в Україні, що ускладнює їх повернення. Ще двоє задоволені умовами праці за кордоном, що також знижує потребу в поверненні. Звідси слідує, що 44 % респондентів (4 з 9) не мають гострої потреби повертатися з професійних міркувань.

Тема 4: Досвід підтримки у країнах перебування як феномен довіри і справедливості. Деякі українські науковці, які отримали тимчасовий захист за відповідною Директивою ЄС, мають доступ до безкоштовних мовних курсів і фінансової підтримки залежно від політики країни перебування. Наприклад, Інна отримує підтримку у Фінляндії, де відвідує мовні курси та отримує фінансову допомогу. Її історія свідчить про глибокі зміни в житті українських науковців унаслідок російсько-української війни: «Я знаю, що багато дослідників переїхали до Фінляндії за різними програмами. Я також подавала заявку, але не отримала грант. Натомість Фінляндія надає мені фінансову допомогу, дає змогу вивчати мову, і мені не потрібно одразу влаштовуватись на роботу» (Інна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник).

Деякі респонденти наголошують, що отримують значно більше підтримки у країнах перебування, ніж у самій Україні. Ганна з ентузіазмом ділиться своїм досвідом у Німеччині, зазначаючи, що країна пропонує

значну соціальну підтримку, доступ до медичних послуг і фінансову стабільність: «Підтримка з боку німецької держави колосальна. Без неї українські родини тут не вижили б. Умови праці, атмосфера на роботі, зарплата — усе набагато краще ніж в Україні. Тут цінують мою наукову діяльність і результати проєктів, і зарплата це відображає. Я можу працювати на одній посаді, тоді як в Україні доводилося керувати п'ятьма проєктами, щоб утриматися. У Німеччині також є значне фінансування науки та реальний інтерес уряду до досліджень» (Ганна, кандидат історичних наук, докторант, викладач).

Інші респонденти підкреслюють, що у країнах ЄС краща інфраструктура, більше підтримки під час подачі грантів, доступ до обладнання та громадське визнання професії. Оксана вважає, що в Словаччині значно простіше проводити спостереження у телескопі, а інститут забезпечує необхідним обладнанням і активно сприяє подачі на гранти: «Інститут не лише дає робоче місце і канцтовари — він оперативно реагує на потреби в обладнанні. Керівництво заохочує участь у грантах і захищає інтереси співробітників, наскільки це дозволяє закон. Тут професія науковця — це пріоритет, і суспільство це визнає. Нам варто перейняти цей досвід» (Оксана, кандидат фізико-математичних наук, астроном).

Водночас деякі респонденти звертають увагу на повільні бюрократичні процеси у наукових установах, наприклад у Німеччині. Олег підкреслює, що в німецькій системі все діє строго за правилами, тому потрібно планувати заздалегідь: «Порівняно з Україною тут більше можливостей реалізувати потенціал. Якщо знаєш мову — ще краще. Лабораторії, техніка, фінансування — усе на високому рівні, навіть у невеликих містах. Це норма. В Україні ж це виняток, притаманний лише провідним центрам. І ця різниця впливає на розвиток науковця» (Олег, кандидат хімічних наук, старший науковий співробітник).

Деякі респонденти ще не встигли уповні оцінити підтримку країни перебування, але залишаються залученими до наукових подій: «У Центрі досліджень Єврокомісії провели цікаве дослідження про взаємодію науки і політики. Цікаві результати» (Остап, доктор економічних наук, професор).

У Франції, як зазначає Валентина, науковці можуть співпрацювати з місцевими колегами, але без фінансової підтримки. Вона покладається на фінансову допомогу своєї сім'ї і вже двічі намагалась потрапити до програми *PAUSE*, але безуспішно: «Я не маю власних ресурсів. Навчаюся на курсах, які не підтримують стипендіями. У Франції не приймають тих, хто не може сам оплачувати стажування та проживання у країні. Є програма *PAUSE*, але потрапити до неї майже неможливо. Я вже двічі подавалась» (Валентина, доктор філософії, професор).

Євген отримує соціальну допомогу для своєї великої родини у Швейцарії, але відзначає складнощі з працевлаштуванням для іноземців на

високооплачуваних посадах. Проте він порівнює ситуацію із зарплатами в Україні, вказуючи на величезну різницю: «За півтора року я перестав розглядати Швейцарію як місце для наукової кар'єри. Тут моя родина в безпеці, але наука — на аматорському рівні. Я створив кілька туристичних маршрутів, познайомився з ентузіастами-палеонтологами, але це несерйозно. Швейцарія — закрита країна щодо високооплачуваної роботи для іноземців. Перевагу надають місцевим. Мінімальні зарплати тут у 20 разів вищі ніж в Україні, тому порівняння не цілком коректне» (Євген, палеонтолог із Києва).

Олександра розповідає про труднощі з погодженням участі у міжнародній конференції з боку української установи. Вона була змушена докладати зусиль, аби отримати дозвіл на виїзд: «Україна створила мені великі труднощі для участі у конференції в Канаді. Щойно я перетнула кордон — усе стало простіше» (Олександра, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник).

Оцінка підтримки та ресурсів, які надають країни перебування порівняно з Україною, включає кілька важливих аспектів:

- більш стабільне та передбачуване фінансування наукових досліджень;
- краще розвинена наукова інфраструктура — обладнані лабораторії, бібліотеки, наукові центри;
- наявність соціальних гарантій, медичного забезпечення та підтримки для родин.

Отже, європейські країни надають важливу підтримку, яка в умовах війни стає вирішальною для збереження та розвитку наукового потенціалу українських дослідників.

Тема 5: Майбутнє науки в дзеркалі кризи: суб'єктність, бачення і відповідальність. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 р. спричинило вимушене переміщення багатьох українських науковців. Ці історії є не типовими міграційними випадками, а наслідком війни, яка змусила дослідників залишити країну заради безпеки родини й життя. Розмова про можливе повернення українських науковців має враховувати не лише фінансові стимули, а й необхідність створення безпечних і сприятливих умов для наукової діяльності в Україні.

Серед запропонованих стратегій повернення дослідників важливо передбачити стабільну фінансову підтримку, зокрема повноцінну заробітну плату та сприятливі умови для участі в грантових програмах (які зазвичай потребують ініціативи самих дослідників). Навіть у разі отримання зовнішніх грантів необхідно зберігати базове бюджетне фінансування, що потребує активного втручання державних органів. Водночас, як зазначає Оксана, системні проблеми в науці починаються ще зі шкільної освіти, що впливає на всю академічну екосистему. Важливо не

скорочувати бюджетне фінансування у випадку отримання гранту. Але для цього потрібні зміни на рівні міністерств. Що стосується популяризації науки, то зараз є багато вдалих ініціатив, які змінюють її імідж. Якщо підтримувати цей темп або навіть посилити його, суспільне ставлення до науки зміниться в кращий бік» (Оксана, кандидат фізико-математичних наук).

Крім війни, вагомим чинником є суттєвий розрив у зарплатах між Україною та країнами, що приймають науковців. Ця економічна нерівність гальмує повернення і стимулює відтік кадрів. Підвищення зарплат могло би стати вирішальним чинником повернення та утримання талантів: «Потрібно врахувати кілька речей. Перше — надати можливість працювати дистанційно, незалежно від країни перебування. Друге — підвищити зарплати науковцям хоча б до середнього рівня в країні, щоб вони могли зосередитися на дослідженнях. Третє — створити умови для професійного зростання: доступ до сучасної інфраструктури, допомога з міжнародними програмами, навчання новітніми методами. І, звісно, соціальні гарантії — медичне страхування та підтримка в кризових ситуаціях» (Віра, кандидат філософських наук, постдок).

Дехто з респондентів, як-от Інна, не розглядає повернення як реальний варіант, оскільки за кордоном кращі умови: «Чому дослідники виїхали? Бо за кордоном пропонують гарні умови, зарплату, житло. В Україні порівнювати нічого. Якщо ми пишемо статті, беремо участь у конференціях, нам за це потрібно платити. Зарплата в Україні настільки низька, що її не вистачає навіть на оренду житла. Тож головне — це гідна оплата праці» (Інна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник).

Інші, як-от Валентина, також схиляються до рішення залишитися за кордоном унаслідок відсутності умов для наукової діяльності та розчарування в системі: «Офіційно виїхали вісім мільйонів, але насправді — десять. Я не бачу нічого в Україні, що спонукало б мене повернутися. Немає жодних програм. Навпаки, пропонують публікації за гроші, і це не мотивує. Дуже прикро спостерігати, як дослідники залишають країну» (Валентина, доктор філософії, професор).

Проте деякі респонденти розглядають повернення як можливість, коли дозволять сімейні обставини: «Що стосується повернення, то щойно дозволять сімейні обставини, ми повернемось» (Остап, доктор економічних наук, професор).

Ганна вважає, що важливими є не лише зарплата й обладнання, а й створення атмосфери, де дослідники відчують підтримку та повагу до своєї праці: «Для повернення науковців потрібно покращити умови: гідна зарплата, доступ до сучасної техніки і технологій, створення дружнього робочого середовища. Також важливо модернізувати систему вищої освіти і наукових установ» (Ганна, кандидат історичних наук, викладач).

Олег підкреслює потребу в зміні філософії освіти і наукової комунікації, пропонуючи зробити освіту більш індивідуалізованою та орієнтованою на проекти: «Популяризація науки — це зробити її цікавою для молоді. Потрібна реформа шкільної й вищої освіти, зміна підходів у наукових установах. Освіта має бути гнучкою, проектною, з можливістю вибору напрямку розвитку. Що стосується повернення вчених, то потрібно створити міжнародну групу для моніторингу проектів українських дослідників і залучати їх до співпраці, навіть дистанційно, з належним фінансуванням» (Олег, доктор хімічних наук, старший науковий співробітник).

Євген акцентує увагу на необхідності боротися не лише із зовнішніми загрозами, а й із внутрішніми проблемами, як-от корупція. Він також вказує на важливість інвестицій бізнесу в науку: «Наука відображає стан країни. Потрібно стимулювати конкуренцію через гранти, досягнення мають проходити міжнародну оцінку. Добре, що з'являється більше українськомовного контенту для популяризації науки. Є гуртки, блоги, книжки, майстер-класи. Це дає надію» (Євген, палеонтолог).

Висновки. З огляду на соціально-філософський підхід проблема вимушеної наукової міграції внаслідок війни постає не лише як питання професійної реалізації чи економічної вигоди, а як прояв глибокої соціальної кризи, яка руйнує цілісність наукової спільноти, підриває суспільну довіру й розмиває засадничі цінності громадянського суспільства. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 р. спричинило масштабну втрату безпечного соціального простору для української науки, позбавило її умов для стабільності, підтримки та розвитку.

Досвід науковців, які опинились за межами країни, засвідчує, що наука не може існувати у вакуумі — вона тісно вплетена у соціальний контекст. У нових країнах дослідники опиняються в середовищі, де наукова праця має суспільне визнання і належну підтримку. Їхнє ставлення до можливого повернення в Україну безпосередньо пов'язане з перспективою не лише фінансової, а й інституційної, культурної та етичної підтримки.

Відновлення наукового середовища в Україні повинне ґрунтуватися на глибокому переосмисленні ролі науки як одного з фундаментів сучасного суспільства. Наука має сприйматися не лише як сфера знань, а як інститут, що формує критичне мислення, відповідальне громадянство і національну ідентичність. Це зумовлює потребу в системних реформах у сфері освіти, у модернізації наукових установ, у впровадженні прозорих і етично вмотивованих моделей фінансування, а також у рішучій боротьбі з корупцією та маргіналізацією науковців.

Повернення українських дослідників стане можливим лише тоді, коли буде створено середовище, де наука розглядається як частина загального нарративу національного оновлення, соціальної справедливості

ті й гуманістичних цінностей. Важливо не тільки забезпечити матеріальну базу, а повернути вченим почуття професійної місії, значущості їхньої роботи та суспільного визнання. У цьому контексті наука може й повинна стати не лише інструментом розвитку, а й основою для зцілення, солідарності та згуртованості українського суспільства після війни.

У філософському вимірі трансформації потребують осмислення науки як соціального інституту, що не лише продукує знання, а й реагує на виклики морального вибору, екзистенційної нестабільності й професійної дезорієнтації. Вимушену міграцію українських науковців слід розглядати як глибоку зміну ідентичності, що супроводжується етичною напругою та необхідністю переосмислення ролі дослідника як служителя суспільного блага. Збереження академічної суб'єктності в умовах війни вимагає політичної та інституційної волі, а також філософського бачення науки як простору для діалогу, солідарності й служіння.

Вимушена міграція науковців під час війни є лише однією з проблем української науки, хоча й болючою. Небезпечна тенденція зменшення кадрового потенціалу склалася ще задовго до повномасштабної війни внаслідок систематичного недофінансування науки, що призвело до зменшення чисельності дослідників і деформації їхньої вікової структури. Неминучим наслідком цієї тенденції є прискорене скорочення наукового потенціалу [8]. У статті розглянуто людський вимір проблеми, осмислений через індивідуальні життєві драми. Але вона також стосується функціонування та відтворення наукової спільноти, отже, збереження і розвитку інтелектуального капіталу, необхідного для повоєнного відновлення країни, забезпечення добробуту українців. А це вже питання суб'єктності України у світі, де основою розвитку є наука та новітні технології.

Подальші дослідження варто присвятити соціальним трансформаціям у науковому середовищі України під впливом війни, зокрема аналізу соціальної ролі науки, механізмів відновлення наукових спільнот після травматичних подій, формуванню нових етичних орієнтирів у науковій діяльності. Особливо актуальними є міждисциплінарні підходи, що поєднують філософію, соціологію науки та політичну теорію, які забезпечать краще розуміння потенціалу науки в контексті демократичного розвитку й суспільної консолідації. Також необхідно дослідити досвід інтеграції переміщених українських науковців у міжнародний науковий простір і запропонувати модель їх реінтеграції в наукову екосистему України. Ці дослідження мають стати підґрунтям для формування відкритого, етично відповідального та стійкого наукового простору в повоєнній Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Karmadonova T. The long way home: Migration trends of Ukrainian researchers in the modern world (1991—2023). *History of Science and Technology*. 2023. Vol. 13. No. 2. P. 263—279. <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2023-13-2-263-279>
2. Martsenyuk T., Kostiuchenko T. Personal Experiences of Displaced Scholars: Mobilization of International Academic Networks. *Russia's War in Ukraine 2022: Personal Experiences of Ukrainian Scholars*. Stuttgart: Ibidem Press, 2024. P. 15—28.
3. Jaroszewicz M., Shkoda T., Ovchynnikova O. Migration Trajectories of Ukrainian Scholars Abroad: Forced Academic Mobility. *Population, Space and Place*. 2025. 13 February. <https://doi.org/10.1002/psp.70011>
4. Литвинчук О.К., Юрківський О.Й. Міграційні процеси в Україні: загрози в умовах російсько-української війни. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. Вип. 2 (104). С. 71—78. [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-71-78](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-71-78)
5. Fiialka S. Assessment of war effects on the publishing activity and scientific interests of Ukrainian scholars. *Knowledge and Performance Management*. 2022. Vol. 6. No. 1. P. 27—37. [https://doi.org/10.21511/kpm.06\(1\).2022.03](https://doi.org/10.21511/kpm.06(1).2022.03)
6. Irwin A. The fight to keep Ukrainian science alive through a year of war. *Nature*. 2023. Vol. 614. No. 7949. P. 608—612. <https://doi.org/10.1038/d41586-023-00546-7>
7. Suchikova Y., Tsybuliak N., Lopatina H., Shevchenko L., Popov A. Science in times of crisis: How does the war affect the efficiency of Ukrainian scientists? *Problems and Perspectives in Management*. 2023. Vol. 21. No. 1. P. 408—424. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(1\).2023.35](https://doi.org/10.21511/ppm.21(1).2023.35)
8. Попович О. С., Міщук О. М., Костриця О. П. Динаміка вікової структури кадрового потенціалу НАН України протягом 2021—2023 рр. викликає тривогу. *Вісник Нац. акад. наук України*. 2024. № 6. С. 3—13. <https://doi.org/10.15407/visn2024.06.003>

REFERENCES

1. Karmadonova, T. (2023). The long way home: Migration trends of Ukrainian researchers in the modern world (1991—2023). *History of Science and Technology*, 13 (2), 263—279. <https://doi.org/10.32703/10.32703/2415-7422-2023-13-2-263-279>
2. Martsenyuk, T., & Kostiuchenko, T. (2024). Personal experiences of displaced scholars: Mobilization of international academic networks. *Russia's War in Ukraine 2022: Personal Experiences of Ukrainian Scholars*. Ibidem Press, 15—28.
3. Jaroszewicz, M., Shkoda, T., & Ovchynnikova, O. (2025). Migration trajectories of Ukrainian scholars abroad: Forced academic mobility. *Population, Space and Place*. <https://doi.org/10.1002/psp.70011>
4. Lytvynchuk, O.K., & Yurkivskiy, O.Y. (2023). Migration processes in Ukraine: Threats under the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Economics, Management and Administration*, 2 (104), 71—78. [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-71-78](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-71-78) [in Ukrainian].
5. Fiialka, S. (2022). Assessment of war effects on the publishing activity and scientific interests of Ukrainian scholars. *Knowledge and Performance Management*, 6 (1), 27—37. [https://doi.org/10.21511/kpm.06\(1\).2022.03](https://doi.org/10.21511/kpm.06(1).2022.03)

6. Irwin, A. (2023). The fight to keep Ukrainian science alive through a year of war. *Nature*, 614 (7949), 608—612. <https://doi.org/10.1038/d41586-023-00546-7>
7. Suchikova, Y., Tsybuliak, N., Lopatina, H., Shevchenko, L., & Popov, A. (2023). Science in times of crisis: How does the war affect the efficiency of Ukrainian scientists? *Problems and Perspectives in Management*, 21 (1), 408—424. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(1\).2023.35](https://doi.org/10.21511/ppm.21(1).2023.35)
8. Popovych, O.S., Mischuk, O.M., & Kostyrytsia, O.P. (2024). Dynamics of the age structure of the human resources potential of the NAS of Ukraine in 2021—2023 raises alarm. *Visn. Nac. Acad. Nauk Ukr.*, 6, 3—13. <https://doi.org/10.15407/visn2024.06.003> [in Ukrainian].

Одержано / Received 31.05.2025

Прорецензовано / Revised 06.06.2025

Підписано до друку / Accepted 18.06.2025

T.M. Karmadonova, PhD (Philosophy), senior researcher
Dobrov Institute for Scientific and Technological
Potential and Science History Studies
of the NAS of Ukraine
Taras Shevchenko boulevard, 60, Kyiv, 01032, Ukraine
e-mail: takarmadonova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3384-6067>

SCIENCE IN EXILE: A SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE TRANSFORMATION OF THE SCIENTIST'S ROLE IN TIMES OF CRISIS

This article explores how forced migration triggered by the Russia's full-scale invasion of Ukraine has affected the career trajectories of Ukrainian researchers and transformed academic mobility into a phenomenon of involuntary loss of the professional environment. Based on semi-structured interviews conducted in September 2023 with nine scholars who were compelled to leave Ukraine after 2022, the study analyzes the factors behind choosing a host country, experiences of integration into new academic institutions, barriers to full professional engagement, and strategies for maintaining continuity in research and sustaining ties with Ukrainian colleagues. The research offers a novel interdisciplinary perspective: through the lens of social philosophy, it examines not only adaptation processes but also the existential dimension of a scholar's forced displacement. Particular attention is given to the dynamics of preserving professional identity, and to the role of science as a moral obligation to the society in times of instability. This approach aims to uncover deeper value shifts, identity transformations, and the interplay between a personal experience and a broader sociocultural context. The article discusses challenges of adaptation within a new academic culture, where, despite receiving support, researchers often experience a gap between their personal and professional identities. It also highlights migration-induced risks such as the fragmentation of the Ukrainian scientific community, loss of institutional memory, and potential reorientation of

research interests due to the changed environment. In a philosophical context, relocation is proposed to be understood as a profound transformation not only of professional status but also of scientific identity. Exile is conceptualized not merely as physical displacement, but as a complex ethical and social dilemma that challenges the traditional notion of science as a continuous service to the common good. The article argues for the urgent need to develop support mechanisms that would not only preserve the scientific potential but also enable the possible reintegration of displaced scholars into the Ukraine's academic environment.

Keywords: *forced migration, Ukrainian researchers, Russia-Ukraine war, social role of science, identity crisis, scientific diaspora, science in wartime.*